

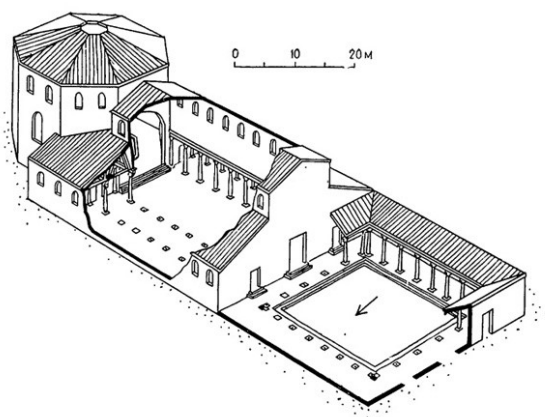
RANOKREŠŤANSKÁ ARCHITEKTÚRA CHRÁMOV A POSTAVENIE KATECHUMENOV V CHRÁME NA ZAČIATKU 4. STOROČIA

Ján PILKO

Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, Prešov,
Slovenská republika

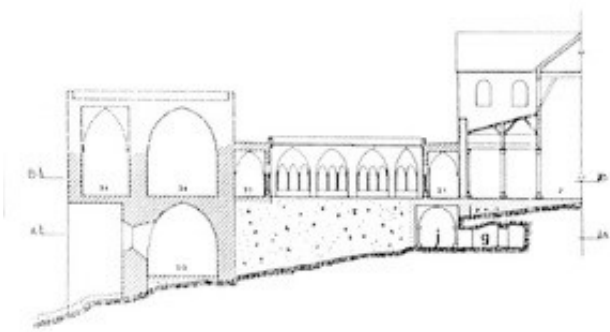
História ranej kresťanskej architektúry je rozdelená do dvoch období: od svojho vzniku do nástupu cisára Konštantína a od Konštantína až po pád Západnej rímskej ríše. V prvom období kresťanstva, boli kresťania nútený skrývať sa a utajovať miesta svojich stretnutí. Spočiatku kresťanskí kazatelia pôsobili v synagógach a stretnutia zhromaždení sa konali v domoch svojich členov, prípadne v lesoch, miestnych

cintorínoch, alebo v jaskyniach. V tomto období z Ríme prichádzali ruiny domov do prenájmu kresťanov a rôzne malé kúpele sa zmenili na chrámy (pozostatky takýchto kúpeľov sa našli pod neskoršími chrámami sv. Klimenta, sv. Anastázie atď.). V čase cisára Konštantína sa začala výstavba chrámov po celej rímskej ríši, ale najmä v Ríme, v Konštantínopole, ktoré sa stalo hlavným mestom ríše, v Jeruzaleme a ďalších mestách Palestíny ktoré boli posvätnými miestami pre kresťanov. Počas tohto obdobia bol najbežnejším architektonickým typom chrámu bazilika. Ku koncu 3. storočia bola architektúra baziliky obdĺžnikového tvaru deliaca sa na stĺpce na tri alebo päť častí, ktoré tvorili hlavnú loď (stredný rad) a dva alebo štyri úzke postranné rady. V niektorých

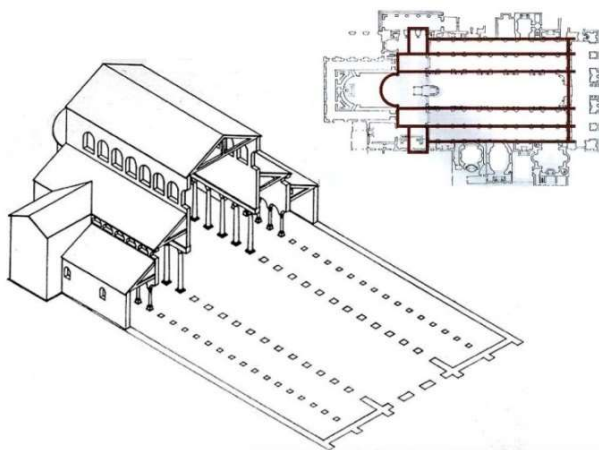
Obr. č. 1: Bazilika Narodenia Isusa Christa Betlehem (zač. 4. stor.) Čierna šípka označuje miesto, kde vychádzali katechumeni po liturgii ohlásených – katechumenov.

(zdroj: http://antique.totalarch.com/gha_roma/4)

Obr. č. 2. Vertikálny rez baziliky Narodenia Christa v Betleheme.

(zdroj: <http://www.pravenc.ru/text/158886.html>)

Obr. č. 3. Pôdorys starej Lateránskej Baziliky v Ríme.

(zdroj: <http://tisahttps://drevo-info.ru/articles/251.html> msebegid.ru/rim/san-dzho-vanni-laterano)

bazilika „Narodenia Isusa Christa“ v Betleheme, ktorá bola postavená cisárom Konštantínom v roku 333. V osemhrannej apside baziliky sa nachádza jaskyňa

prípadoch boli v druhom poschodí nad bočnými radmi galérie. Jedna zo stien baziliky bola často zdobená jedným, dvomi alebo tromi apsidami.¹ Ak bazilika slúžila ako štátna inštitúcia, potom múr v prehĺbení apsidy, alebo v lodi bolo zvyčajne kreslo sudcu, alebo iného významného úradníka. Okná boli umiestnené pozdĺž obvodu v hornej časti budovy. Keď sa bazilika stala novým domom cirkevného zhromaždenia, kresťania do nej priniesli niektoré charakteristické prvky. Oltárna časť bola umiestnená na boku apsidy a bola vyvýšená o čosi vyššie, ako chrámová loď. Aby sa zachovala ranokresťanská prax modliť sa smerom na „východ“ oltárna časť bola „orientovaná“ smerom na východ. V mnohých prípadoch boli kresťanské baziliky dlhšie – natiahnuté z východu na západ, ako napríklad

¹ Polkruhový výklenok v prednej časti lode kresťanských chrámov, kde je umiestnený oltár.

Obr. č. 4. Rez Chrámu Vzkriesenia v Jeruzaleme.
(zdroj: <https://drevo-info.ru/articles/251.html>)

v ktorej sa podľa tradície narodil Christos. Na nádvorí baziliky sa nachádza priestranné átrium – nádvorie. V strede nádvorja sa väčšinou aj v iných bazilikách nachádzala fontána, v ktorej si všetci, ktorí vstupovali do chrámu mohli umyť ruky. Po skončení prvej časti liturgie katechumenov, na vonkajšie nádvorie vychádzali pohania, katechumeni, kujúnci, heretici a všetci ostatní, ktorí ešte neboli pokrstení a nemohli sa zúčast-

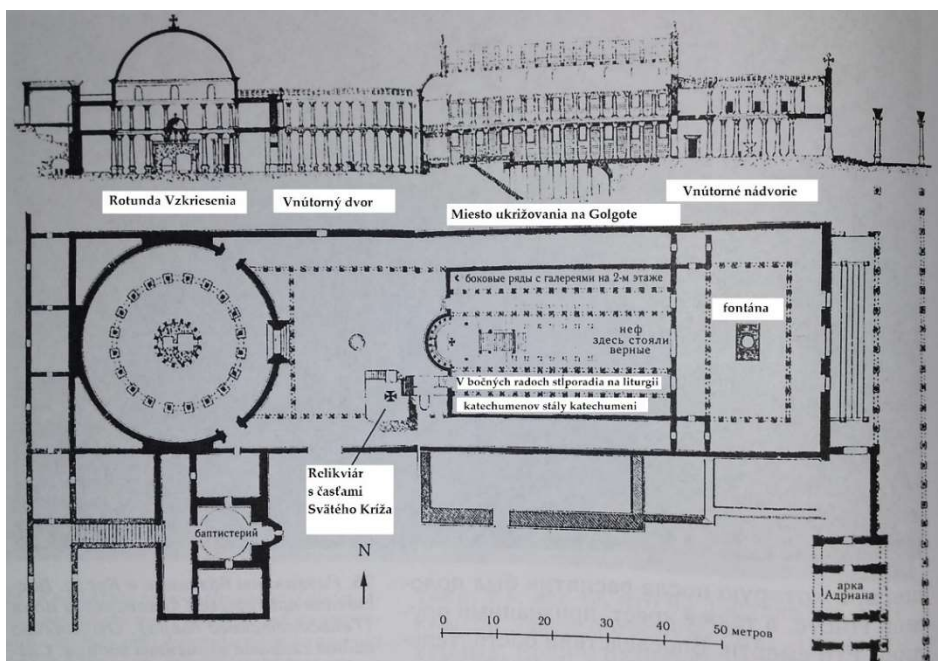
ňovať druhej časti liturgie „verných“, kde kresťania prijímali Svätú Eucharistiu. Pokiaľ sa pri bazilike nenachádzalo vonkajšie nádvorie, vychádzali katechumeni do vnútornej predsieni², alebo externého pritvorja³. Pokiaľ tam nebolo dostatok miesta, presunuli sa do bočných radov, ktoré tvorili kolonády. Takto nejako to mohlo vyzeráť aj v Lateránskej bazilike v Ríme.⁴ Ak sa v blízkosti nachádzal ešte ďalší chrám, ako to môžeme vidieť pri chrámovom komplexe chrámu „Vzkriesenia“ v Jeruzaleme, kde sa nachádza hrob Isusa Christa a Golgota, miesto, kde bol Christos ukrižovaný, tak katechumeni po skončení prvej časti liturgie zostávali na svojom mieste a pokrstení kresťania sa premiestňovali do rotundy, kde slúžili druhú časť liturgie a prijímali Eucharistiu. V prípade takzvaných „dvojítých katedrál, ktorých príkladom môže byť architektonický komplex chrámu v meste Aquileia, sa katechumeni

² πρὸναος, νάρθηξ

³ ἐξωνάρθηξ

⁴ Predchodcom baziliky svätého Jána, bol rímsky kresťanský chrám, postavený na začiatku 4. storočia vedľa Lateránskeho paláca, ktorý sa zároveň stal oficiálnym sídlom biskupov v Ríme. V roku 324 bol chrám zasvätený Christovi Spasiteľovi. Vďaka významnému susedstvu so sídlom rímskych biskupov (neskôr pápežov) sa čoskoro stal hlavným kresťanským chrámom v Ríme. V rôznych obdobiach bol zasvätený svätému Jánovi Krstiteľovi, svätému apoštolovi Jánovi. (zdroj: pozri <http://tisamsebegid.ru/rim/san-dzhovanni-laterano>)

premiestnili do susednej chrámovej miestnosti, ktorá slúžila aj ako katedrálna školská budova. Chrámová stráž, zvlášť dbala na to, aby v čase slúženia eucharistie, boli všetky dvere zatvorené, všetky závesy zatiahnuté, aby nikto nemohol buď opustiť chrámovú miestnosť, alebo do nej zvonku vstúpiť.⁵

Obr. č. 4. pôdorys chrámu Vzkriesenia na Golgote. Rekonštrukcia stavby polovica 4. storočia. (zdroj ГАВРИЛЮК, П. 2001. *История катехизации в древней церкви*. [Под ред. свящ. Георгия Кочеткова]. Москва : Свято-Филаретовская московская высшая православно-христианская школа, 2001. s. 138.)

Ako môžeme vidieť, ranokresťanské baziliky dokonale zodpovedali potrebám cirkvi a tiež aj vkusu samotného cisára. Už v roku 313 Konštantín Veľký daroval rímskemu biskupovi jeden zo svojich cisárskych palácov, v blízkosti ktorého bola postavená Lateránska bazilika. Podobné ambiciózne projekty nezostali len v Ríme, ale nasledovali aj v iných väčších mestách

⁵ ГАВРИЛЮК, П. 2001. *История катехизации в древней церкви*. [Под ред. свящ. Георгия Кочеткова]. Москва : Свято-Филаретовская московская высшая православно-христианская школа, 2001. s. 135-136.

rímskej ríše. Dovtedy ešte pohanskú ríšu čakali významné zmeny. Pohanský chrám bohyně Afrodity, ktorý stál takmer tri storočia nad miestom Christovho hrobu, bol zničený a jeho zrúcaniny boli odnesené preč. Počas výkopových prác na mieste Afroditinho chrámu bola nájdená jaskyňa, v ktorej bol po ukrižovaní položený Christos, ako aj kríž na ktorom bol ukrižovaný. Následne boli okolnosti tohto výnimočného archeologického nálezu vďaka veľkej ľudovej úcte opradené legendami.⁶ Jedna vec však zostáva nespochybniteľná: v apoštolských časoch sa kresťania ani len nepokúsili vyhrabať z podzemia nástroj Christovho víťazstva nad smrťou – kríž, ani sa nijak zvláštne nezaujímal o hrob, v ktorom bol Christos pochovaný. Pre veriacich svätého Cyrila Jeruzalemského bola situácia úplne iná. Christov kríž nebol iba spomienkou na ukrižovanie, ale aj materiálным dôkazom Jeho vzkriesenia, ktorého sa bolo možné dotýkať a vidieť na vlastné oči. Svätý Cyril hovorí: „Častice kríža naplnili celý svet“⁷ a poukazuje na skutočnosť, že kríž bol v tom čase rozdelený na množstvo malých kúskov, ktoré boli potom rozoslané na všetky strany rímskej ríše. Túžba vidieť a dotýkať sa kríža niekedy dospela až k barbarizmu, keď v deň Veľkého piatku počas bozkávania svätého kríža na Golgote, jeden z človek doslova odhryzol zubami časť svätého kríža, aby si z neho mohol odniesť domov. Odvtedy biskup vždy držal kríž obidvoma rukami a pri ňom stáli diakoni, pripravení zasiahnuť, aby sa táto smutná udalosť nestala znova.⁸

Hrob Isusa Christa na Golgote bol neskôr obklopený rotundou Vzkriesenia. Predtým na druhej strane bol postavený Martírion, ktorý

⁶ Na základe preskúmaných diel Cirkevného historika Euzébia Cézarejského (r. 340), Cyrila Jeruzalémskeho (r.350) aj pútničky Etéria zo 4. storočia, nevedeli nič o tom, ako bol Christov kríž identifikovaný, keďže okrem neho sa tam nachádzali ešte dva kríže, ktoré pravdepodobne patrili ukrižovaným vrahom, ktorí boli popravení spolu s Christom. Svätý Ján Zlatoústý hovorí, že kríž bol identifikovaný podľa tabule, ktorú prikázal pribiť na Christov kríž Pilát.

⁷ КИРИЛЛ ИЕРУСАЛИМСКИЙ. 2010. *Поучения огласительные и Тайноводственные*. Москва : Издательство „Благовест“ оформление, оригинал – макет, 2010. s. 139.

⁸ EGERIA. 2006. *Púť do Svätej zeme. Itinerarium Egeriae*. Bratislava : Teologická fakulta Trnavskej univerzity, 2006. s. 165.

Konštantín Veľký nazval „bazilikou, od ktorej nebolo nikde inde krajšou“⁹. pútnička Etéria zo 4. storočia podrobne opisuje sväté miesta, ktoré v Jeruzaleme navštívila, cirkevnú architektúru, bohoslužbu a tiež aj slávnostný vstup katechumenov do katechumenátu v Jeruzaleme.¹⁰ Etéria svedčí o intenzívnom budovaní chrámov na svätých miestach. Okrem rotundy vzkriesenia a baziliky narodenia Pána v Betleheme, cisár Konštantín tiež postavil chrám Nanebovstúpenia na Olivovej hore. Od polovice 4. storočia do konca 4. storočia výstavba chrámov na svätých miestach Palestíny neprestávala. Napríklad už v čase cisára Konštantína pútnikom ukazovali kameň, ktorý ležal na tom istom mieste, kde jeden z apoštolov Judáš zradil Christa v Getsemanskej záhrade a tiež hrob v Betánii, kde Christos vzkriesil svätého Lazara. Do konca 4. storočia boli na oboch miestach postavené chrámy.¹¹ Pútnici, ktorý mali záujem tiež mohli navštíviť miesto, kde apoštol Filip pokrstil etiópskeho eunucha, figovník, na ktorom Zakchej vyliezol, aby lepšie videl Christa, palmu z ktorej deti otrhávali listy a kladli pod nohy Isusa Christa pri jeho slávnostnom vchode do Jeruzalema.¹² O niečo neskôr boli nájdené ostatky prorokov Habakuka, Micheáša a Zachariáša, prvomučeníka Štefana a hlava svätého Jána Krstiteľa.¹³

⁹ ЕВСЕВИЙ ПАМФИЛ КЕСАРИЙСКИЙ. 2017. *Четыре книги Евсевия Памфила, епископа Кесарии Палестинской, О жизни блаженного василевса Константина*. Книга III, Глава. 31. [online]. [12-12-017]. Dostupné z: <http://khazarzar.skeptik.net/books/eusebius/vc/index.html>.

¹⁰ Dátum púte ako aj meno Etérie, jej pôvod a postavenie v monastiery sú predmetom sporov. A. Stephenson poukazuje na to, že medzi prednáškami svätého Cyrila Jeruzalemského a popismi Etérie existujú značné rozdiely. Etéria počúvala nie svätého Cyrila, ale jeho nástupcu Jána Jeruzalemského (387-415). Preto jej púť do Svätej zeme by sme mali radiť skôr medzi posledné roky 4. storočia a začiatok 5. storočia. STEPHENSON, A. A. 1954. The Lenten Catechetical Syllabus in Fourth-Century Jerusalem. In: *Theological Studies*. Santa Clara (USA) : Santa Clara University, 1954, vol 15, issue 1, s. 103-116.

¹¹ Pozri EGERIA. 2006. *Púť do Svätej zeme. Itinerarium Egeriae*. Bratislava : Teologická fakulta Trnavskej univerzity, 2006. s. 151-173.

¹² СОЗОМЕН, Э. 1851. *Церковная история*. Санкт-Петербург : Типография Фишера, 1851. s. 365- 366.

¹³ Pozri СОЗОМЕН, Э. 1851. *Церковная история*. Санкт-Петербург : Типография Фишера, 1851. s. 522-542.

Až do konca 3. storočia „Aelia Capitolina“¹⁴ sa pre kresťanov nijako nelíšil od ostatných pohanských miest. Je však ale zjavné, že v polovici 4. storočia sa stal magnetom, ktorý priťahoval tisíce pútnikov. Nič tak nepriťahovalo pútnikov k Jeruzalemu, ako túžba uvidieť a dotýkať sa miest, kde prebýval Christos a povedať na základe vlastných skúseností: „Vošli sme do Jeho príbytkov a poklonili sme sa podnožke Jeho nôh.“¹⁵ Niektorí katechumeni chceli byť aj na základe toho pokrstení v samotnom Jeruzaleme. „Biskup nech ma pokrstí – žiadali, a nie len že biskup, ale metropolita a to Jeruzalemský!“¹⁶

V ranej Cirkvi bol pohľad kresťanov upriamený viac k „Nebeskému Jeruzalemu“ a skorému príchodu Isusa Christa. Teraz je viac zameraný na sväté miesta pozemského Jeruzalema, vďaka pozitívnym zmenám, ku ktorým došlo v súčasnosti. Vďaka slobode, ktorú dal kresťanom cisár Konštantín Veľký Milánskym ediktom v roku 313 a zrovnoprávnil kresťanstvo s ostatnými náboženstvami, našli kresťania svoje duchovné centrum - Jeruzalem a s ním aj sväté miesta. Svätý Cyril Jeruzalemský sedí na biskupskom tróne v Bazilike Vzkriesenia otočený ku katechumenom a hovorí: „Christos rozprestrel svoje ruky na kríži, aby nimi objal všetky časti sveta, lebo táto Golgota je centrom celého sveta... Bývalý Jeruzalem ukrižoval Christa, zatiaľ čo terajší Jeruzalem sa mu klania.“¹⁷

Môžeme zdôrazniť, že energická výstavba chrámov sama o sebe nemohla vytvoriť akýsi kult svätých miest, hoci k tomu určite výrazným spôsobom

¹⁴ Pomenovanie územia – Palestína sa začalo používať po prvýkrát po neúspešnej vzbure Bar Kokhbu (Bar Kochbu) v druhom storočí, keď rímsky cisár Hadrián v snahe prerušiť akékoľvek spojenie medzi pôvodným kráľovstvom a rímskou kolóniou rozhodol o premenovaní územia. Pôvodný názov znel Kanaán. Rimania vybrali pomenovanie Palestína, ktoré malo zlomiť židovských obyvateľov, pretože označovalo ich biblických nepriateľov Filištíncov. V rovnakom čase premenoval pre Židov posvätný Jeruzalem na Aelia Capitolina. Biblia takisto toto územie nazýva ako Zem Hebrejov (Gn 40,15), Zem Izraela (Oz 9, 3), Zasľúbená zem (Žid 11, 9), Svätá zem (Zach 2, 16).

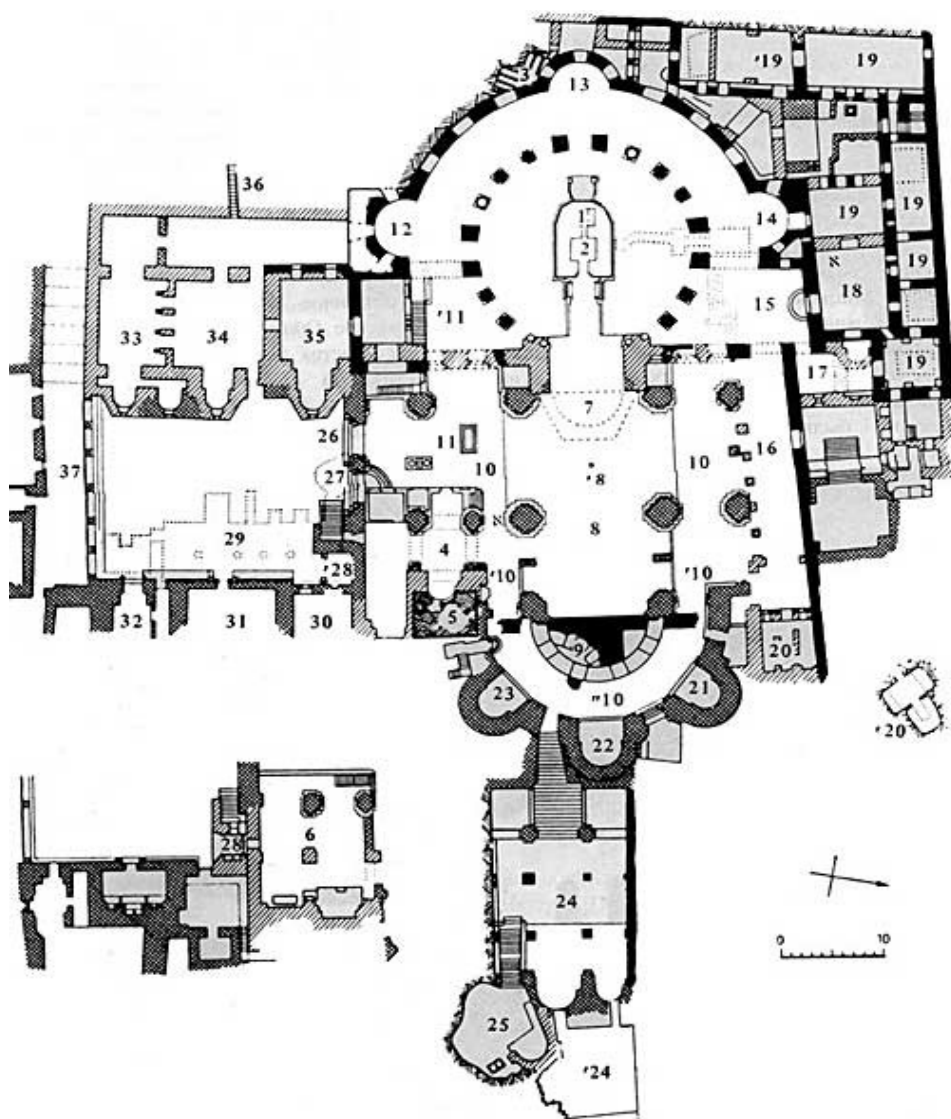
¹⁵ Ž 131, 7.

¹⁶ ГАВРИЛЮК, П. 2001. *История катехизации в древней церкви*. [Под ред. свящ. Георгия Кочеткова]. Москва : Свято-Филаретовская московская высшая православно-христианская школа, 2001. s. 139.

¹⁷ КИРИЛЛ ИЕРУСАЛИМСКИЙ. 2010. *Поучения огласительные и Тайноводственные*. Москва : Издательство „Благовест“ оформление, оригинал – макет, 2010. s. 185.

prispela. Musíme však predpokladať, že sväté miesta mali svoj skrytý duchovný potenciál, ktorý zostal aj počas prvých troch storočí v období prenasledovania kresťanskej Cirkvi. Po skončení prenasledovania bolo možné tento duchovný potenciál využiť a pri cisárovi Konštantínovi sa to aj v plnosti podarilo zrealizovať, čím sa určil aj budúci charakter kresťanstva. Od tejto chvíle bude mať zázračná sila vychádzajúca z ostatkov mučeníka, alebo iných svätých pútnických miest, prípadne vonkajšia veľkoleposť liturgií, rovnaký význam pre obrátenie pohanov, podobne ako príklad svätých alebo katechizácia.¹⁸

¹⁸ Розгі ГАВРИЛЮК, П. 2001. *История катехизации в древней церкви*. [Под ред. свящ. Георгия Кочеткова]. Москва : Свято-Филаретовская московская высшая православно-христианская школа, 2001. s. 140.

Obrázok č. 5: Pôdorys chrámu Božieho hrobu v Jeruzaleme (zdroj: <https://materinstvo.ru/art/2982> Materinstvo.ru)

Legenda k obr. č. 5: 1. Hrob Isusa Christa, 2. Kuvuklia, 3. hrobky Jozefa z Arimateji a Nikodéma, 4. Kaplnka Adama, 6. (v hornej úrovni chrámu) Golgota, 8. Chrám zmŕtvychvstania, 10. polkruhová chodba obchádzajúca chrám zmŕtvychvstania, 11. Kameň pomazania, 24. chrám svätej Heleny, 25. stará nádrž, miesto nájdenia Pánovho kríža, 26. vstup do chrámu

SUMMARY

In the first period of Christianity, Christians were forced to hide and conceal the places of their encounters. At the time of Emperor Constantine, the construction of temples began throughout the Roman Empire, but especially in Rome, in Constantinople, which became the capital of the empire, in Jerusalem and other cities of Palestine, which were sacred places for Christians. At the end of the 3rd century, the architecture of the basilica was rectangular in shape, which was divided into several parts. One part was intended for catechumens who were not allowed to participate in the Eucharist. In this article, we have approached the division and the place of catechumens based on the architectural description of the most famous churches of Christianity - Bethlehem Birth and Resurrection in Jerusalem. In the apostolic times, Christians did not particularly care about the grave in which Christos was buried. This interest has grown since the 4th century. The holy places had their hidden spiritual potential, which remained during the first three centuries during the persecution of the Christian Church. After the persecution, it was possible to use this spiritual potential and during the reign of Emperor Constantine, it was possible to realize it in fullness, which also determined the future character of Christianity.

Zoznam bibliografických odkazov

- EGERIA. 2006. *Púť do Svätej zeme. Itinerarium Egeriae*. Bratislava : Teologická fakulta Trnavskej univerzity, 2006. 222s. ISBN 80-7141-539-1.
- ЕВСЕВИЙ ПАМФИЛ КЕСАРИЙСКИЙ. 2017. *Четыре книги Евсевия Памфила, епископа Кесарии Палестинской, О жизни блаженного василевса Константина*. Книга III, Глава. 31. [online]. [12-12-017]. Dostupné z: <http://khazarzar.skeptik.net/books/eusebius/vc/index.html>.
- ГАВРИЛЮК, П. 2001. *История катехизации в древней церкви*. [Под ред. свящ. Георгия Кочеткова]. Москва : Свято-Филаретовская московская высшая православно-христианская школа, 2001. ISBN 5-89100-040-7.

- КИРИЛЛ ИЕРУСАЛИМСКИЙ. 2010. *Поучения огласительные и Тайноводственные*. Москва : Издательство „Благовест“ оформление, оригинал – макет, 2010. ISBN 978-5-9968-0068-1.
- СОЗОМЕН, Э. 1851. *Церковная история*. Санкт-Петербург : Типография Фишера, 1851.
- STEPHENSON, A. A. 1954. The Lenten Catechetical Syllabus in Fourth-Century Jerusalem. In: *Theological Studies*. Santa Clara (USA) : Santa Clara University, 1954, vol 15, issue 1, s. 103-116.

ARCHITECTURE OF THE EARLY CHRISTIAN TEMPLES AND POSITION OF CATECHUMENS IN THE TEMPLE AT THE BEGINNING OF THE 4TH CENTURY

Ján PILKO, lecturer, Faculty of Orthodox Theology, University of Prešov, Masarykova 15, 080001 Prešov, Slovakia, jan.pilko@unipo.sk, 000421517724729

Abstract

In this article, we try to outline the basic feature of the early Christian architecture of the temples built during the reign of Emperor Constantine the Great. The history of the early Christian architecture is divided into two periods: from its creation to the arrival of Emperor Constantine and from Constantine to the fall of the Roman Roman Empire. In the first period, Christians were forced to hide and conceal the places of their meetings. Initially, Christian preachers were in synagogues, and assembly meetings took place in the homes of their members. At the time of Emperor Constantine, the construction of temples began throughout the Roman Empire, but especially in Rome, in Constantinople, which became the capital of the empire, in Jerusalem and other cities of Palestine, which were sacred places for Christians. During this period, it was the most common architectural type of the Basilica Temple. As we can see, the early Christian basilicas perfectly corresponded to the needs of the church, as well as to the taste of Emperor Constantine himself. We can emphasize that the vigorous construction of the temples alone could not create a cult of holy places, though it certainly contributed to it.

Keywords

Basilica, Architecture, Constantine the Great, Catechumen, Jerusalem